

EDUKACYJNE WSPOMAGANIE DOROSŁYCH W KORZYSTANIU Z SAKRAMENTU POKUTY I POJEDNANIA

Anna Walulik¹

Akademia Ignatianum w Krakowie

Panuje dość powszechne przekonanie, że „zanika styl życia oparty na refleksji nad życiem i na poszukiwaniu sensu życia”². Pojawia się zatem problem, czy zanikają pytania o istotę życia – jego początek, sens terażniejszości i przeznaczenie – oraz czy nawet dorosły jest w stanie udzielić na nie jednoznacznej odpowiedzi. Kwestie te uszczegółwiają pytania o hierarchię wartości, a w przypadku człowieka wierzącego także pytania o ich religijny wymiar, porządkowany poprzez sakrament pokuty i pojednania. W katalog możliwości związanych z poszukiwaniem odpowiedzi na ważne dla człowieka pytania wpisuje się edukacja, która współcześnie wyszła daleko poza krąg kojarzenia jej z okresem dorastania. Coraz radykalniej postępujące zmiany w różnych dziedzinach życia zmuszają człowieka do poszukiwania w nich swojej „nowej” obecności. Sytuacja ta jest szczególnie zaskakująca dla dorosłego, bo przychodzi mu realizować „stare” zadania w „nowej” rzeczywistości. Można powiedzieć, że często w tym, co oferuje mu codzienność, porusza się niejako „po omacku”, gdyż korzystanie z wydarzeń codzienności w rozwiązywaniu zadania, jakim jest życie, wymaga istotnych umiejętności.

---

¹ S. dr hab. Anna Walulik CSFN – prof. Ignatianum; zajmuje się badaniem możliwości edukacyjnego wspomaganie dorosłych w kształtowaniu własnego życia. Adres: Wydział Pedagogiczny AIK, 31–501 Kraków, ul. Kopernika 26; e-mail: walulika@gmail.com.

² J. Michalski, *Znaczenie edukacji religijnej dla kształtowania tożsamości jednostki*, w: *Edukacja, moralność, sfera publiczna*, Lublin 2007, s. 165.

Próbie stworzenia warunków do osiągnięcia umiejętności życia naznaczonego nową jakością tworzy, przynajmniej w jakimś wymiarze, edukacja dorosłych, a dla dorosłych wierzących także edukacja religijna. Jak świadczą o tym wypowiedzi absolwentów Korespondencyjnego Kursu Biblijnego³, dotyczą one także korzystania przez dorosłych z sakramentu pokuty i pojednania. Analogicznie jak refleksja nad uczeniem się dorosłych, tak też rozważania nad ich korzystaniem/niekorzystaniem z sakramentu pokuty muszą zostać umieszczone w kontekstach poznawczych, emocjonalnych i społecznych. Poszukując możliwości edukacyjnego wsparcia dorosłych w korzystaniu z tego sakramentu, podejmuję refleksję nad doświadczeniami, jakimi podzielili się oni podczas prowadzonych przeze mnie badań nad związkami edukacji religijnej z codziennością dorosłych wierzących⁴.

1. W poszukiwaniu związków między edukacją religijną i codziennością

Rosnące zainteresowanie Korespondencyjnym Kursem Biblijnym stało się zachętą do podjęcia badań nad religijną edukacją dorosłych⁵. W celu, można powiedzieć „rozpoznania terenu”, wysłałam razem z kolejnymi zeszytami Kursu⁶ kwestionariusz z pytaniami: Co zdecydowało o uczestnictwie w Korespondencyjnym Kursie Biblijnym? Co wartościowego wnosi kurs w codzienne życie? Jakie są negatywne aspekty uczestnictwa w Kursie? Uzyskane tą drogą odpowiedzi pokazywały, że uczestnicy Kursu chętnie dzielą się swoimi doświadczeniami. W nadesłanych odpowiedziach w sposób mniej lub bardziej otwarty respondenci wskazywali na to, że zaproponowana im forma edukacji religijnej zaspokaja potrzebę odpowiedzi na pytania: Jak uczynić swoje życie sensownym? Co dla wierzącego znaczy być szczęśliwym? Jak żyć, by osiągnąć ostateczny cel

---

³ Jest to polska wersja Österreichisches Katholisches Bibelwerk Diözesanstelle Linz. Pomysłodawcą polskiej wersji jest ks. prof. dr hab. Zbigniew Marek SJ, który taki kurs zorganizował i do dnia dzisiejszego nim kieruje. Zob. *Kurs Biblijny. Zeszyt 1*, Kraków 2001, s. 5. Nazwa kursu w niniejszej publikacji będzie wyrażana skrótem KKB albo słowem „Kurs”.

⁴ A. Walulik, *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości. Propozycja typologii modeli znaczeń wiedzy religijnej na przykładzie Korespondencyjnego Kursu Biblijnego*, Kraków 2011; też, *Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji nad życiem*, Kraków 2012; J. Krysztofik, A. Walulik, *Między ignorancją a eksperckością* [w druku].

⁵ Piszę o tym szerzej w: *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości...*

⁶ Tzw. zeszyty uczebne stanowią podstawowy materiał do samodzielnej pracy uczestników edukacji na dystans.

– życie z Bogiem przez całą wieczność? To one wyznaczyły dalsze procedury badawcze, a przede wszystkim sposób gromadzenia materiału. Spośród dużej ilości różnorodnych danych najcenniejsze okazały się narracje⁷, które powstały jako odpowiedź na propozycję skierowaną do absolwentów KKB. Poprosiłam osoby, które już ukończyły Kurs, o opowiedzenie wydarzeń z ich życia, które w jakikolwiek sposób łączą się z uczestnictwem w KKB. Na ich podstawie został skonstruowany kwestionariusz ankiety. Analiza danych otrzymanych tą drogą umożliwiła dokonywanie uogólnień⁸.

Narracje nadesłane przez absolwentów KKB uświadamiają, że studiowanie Biblii w zaproponowanej formule stanowiło poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: Jak żyć? Jedną z autorek ten aksjologiczny wymiar podjętej edukacji wyraża w następujący sposób:

„Pierwszy raz od niepamiętnych czasów poszłam do teatru na sztukę *Czekając na Godota* Samuela Becketta. Ostatnia scena mnie poruszyła, gdy jeden z bohaterów pyta: «No to idziemy?», a drugi odpowiada jednym słowem: «Chodźmy» i pozostają w miejscu! Szkoda, że bohaterowie sztuki Samuela Becketta nie spotkali na swojej drodze jezuitę, prof. Z.M., organizatora Kursu!»

(Małgorzata K., lat 47, zamieszkała w dużym mieście wojewódzkim, wykształcenie wyższe humanistyczne).

Za wyrażonym w tych słowach zachwytem kryje się również przestrzeń odniesionych skutków. Autorka niejako „mimoходом” wskazuje na wartości, które jej życiu nadają nową jakość. Sam fakt łączenia doświadczeń kulturalnych z podjętą edukacją religijną świadczy o zdolności korelowania wymiaru religijnego z innymi obszarami codzienności.

Refleksja nad wspomaganiami w korzystaniu z sakramentu pokuty i pojednania wymaga dostrzeżenia elementów, które służą dojrzywaniu dorosłego jako osoby. W perspektywie andragogicznej proces ten może być rozpatrywany jako stawanie się dorosłym poprzez przyjmowanie określonych postaw. W kontekście poszukiwań możliwości edukacyjnego wspomaganie dorosłych w korzy-

---

⁷ We współczesnej humanistyce tzw. badania jakościowe zajmują ważną pozycję. Ich podstawą są opowieści badanych gromadzone m.in. podczas wywiadów otwartych, a później spisywane przez badacza lub uzyskiwane w formie pisemnej bezpośrednio od respondentów. Zasadność wykorzystywania tego typu materiału w refleksji nad edukacją religijną dorosłych przedstawiam w: *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości...*, s. 112–121.

⁸ J. Krysztofik, A. Walulik, *Między ignorancją a eksperckością*.

staniu z sakramentu pokuty i pojednania na uwagę zasługują postawy uznane przez C.C. Cogginsa za postawy wobec siebie. Autor zalicza do nich samopoznanie, samoocenę i samorozwój⁹. We wszystkich tych trzech obszarach absolwenci KKB dostrzegają zmiany. Uznają, że dzięki wiedzy religijnej poszerzają wiedzę o sobie samych. Piszą w swoich narracjach:

„W końcu jednak doszedłem do wniosku, że trzeba ten kurs doprowadzić do końca, bo wiedza, którą zdobywałem, także zaczynała przynosić pierwsze efekty. Nie wiem, jak to wytłumaczyć, ale można to porównać do puzzli”

(Franciszek T., lat 57, technik z Kielec).

„I to jest piękne, że mój świat, który dawniej był czarno-biały, stał się barwny. Oczywiście, że to wiele zmieniło w moim życiu na lepsze. Mam na myśli konkretne sprawy, które dotyczą codziennego prowadzenia domu i rodziny”

(Z.B., kobieta lat 44, nauczycielka geografii będąca na rencie inwalidzkiej).

W nadesłanych wypowiedziach ukazują, że ich samoocena staje się coraz bardziej adekwatna. Przyjmują na siebie zadania, które z konsekwencją i sukcesem realizują: „Wiedza, którą nabyłem w trakcie Kursu, jest w nieustającym użyciu i jest moim kompasem w drodze przez życie. Dalej wiodę swoje emeryckie życie, lecz wiele spraw robię z większą motywacją i radością”

(E.U., mężczyzna w wieku 73 lat, wykształcenie średnie techniczne, zamieszkały w mieście).

„W miarę studiowania wiele rzeczy zaczynałam rozumieć, np. czytając Księgę Hioba, upewniłam się, że urodzenie syna z zespołem Downa to nie kara za moje grzechy, jak niektórzy chcieli mi to wmówić. Żałowałam, że wcześniej nie studiowałam Mądrości Stracha czy Księgi Przysłów, bo może uniknęłabym wielu głupstw, które popełniłam w życiu”

(J.D., kobieta, lat 57, wykształcenie wyższe, zamieszkała w mieście).

Dzięki uczestnictwu w KKB wiele osób odkrywa, że trudne zadania wymagają nowych kompetencji, a ich rozwiązywanie służy rozwojowi. Wypowiedzi absolwentów pokazują, że dorosły nie skupia się na planowaniu własnego

---

⁹ M. Malewski, *Andragogika w perspektywie metodologicznej*, „Prace Pedagogiczne” [Wrocław] LXXXVI (1990), s. 27–29.

rozwoju, lecz uznaje, że może on stać się jego udziałem poprzez orientację na zadania:

„Moja najbliższa rodzina mnie popierała, a nawet podziwiała, że zadałam sobie trud tak dogłębnego poznania Biblii, mając tyle obowiązków z synem. No, a po ukończeniu traktuje mnie jak eksperta, a ja przecież zdaję sobie sprawę, że mi do niego daleko. Męża często wciągałam do studiowania, a szczególnie wtedy, gdy miałam problemy z odpowiedzią na jakieś pytanie i radziłam się, czy dobrze myślę”

(J.D., kobieta, lat 57, wykształcenie wyższe, zamieszkała w mieście).

Dzięki refleksji absolwentów na temat nowego postrzegania siebie poprzez pryzmat uczestnictwa w KKB zostały zapytane także osoby, które w okresie prowadzonych badań były uczestnikami Kursu. Ich deklaracje w tym zakresie przedstawia wykres 1.

Treść nadesłanych przez absolwentów KKB narracji nasączona jest odniesieniami aksjologicznymi. Wartości, jakie stały się ich udziałem, zostały zaklasyfikowane jako skutki osobowościowe, poznawcze i duchowe. Świadczą one nie tylko o nowym sposobie zewnętrznej aktywności, ale przede wszystkim o nowej jakości motywacji i zdolności jej uzasadnienia, opartego na poznaniu naturalnym i religijnym¹⁰. Jako ilustrację warto przytoczyć odpowiedzi na pytanie o dostrzeganie zmian związanych z kształtowaniem własnej osobowości (zob. wykres 2).

Nazwane i nienazwane skutki studiowania Biblii w wymiarze osobowościowym ukazują dynamizm w postrzeganiu i rozumieniu samego siebie oraz otaczającego świata. Tak piszą o nich absolwenci w swoich opowieściach:

„U progu drugiej połowy życia chcę odnaleźć sens i określić cele. Najbardziej pragnę, aby to Chrystus nadał sens i określił cele mojego życia”

(Z.K., mężczyzna, lat 40, rzemieślnik z małej miejscowości pod Gliwicami).

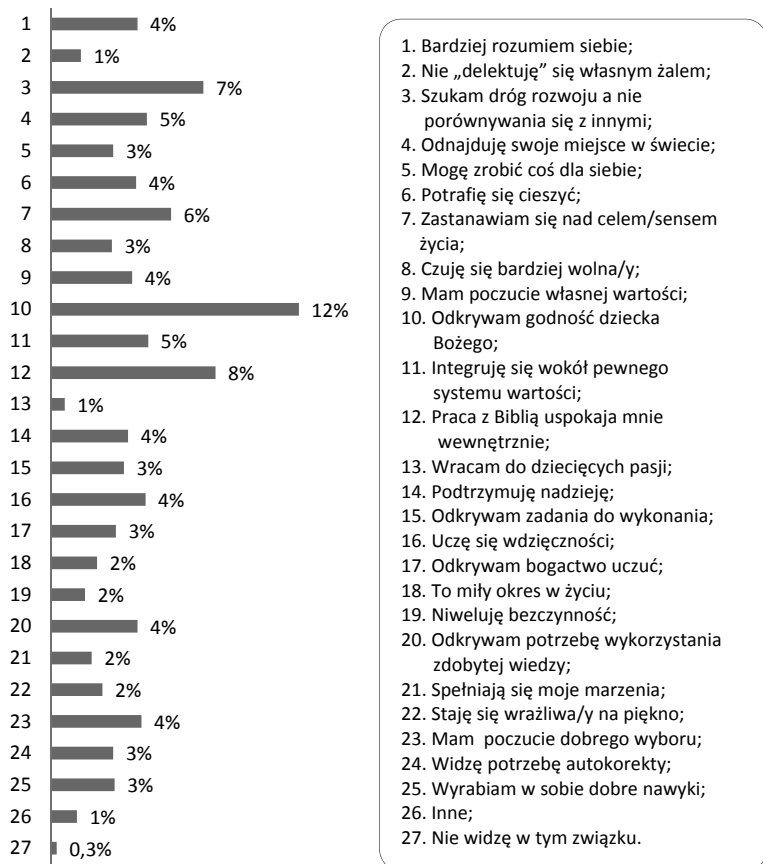
„Myślę o przyszłości w kategoriach realnych – najpiękniej, jak można przeżyć moje życie w miłości do ludzi i Boga. Cóż więcej chcieć? Tylko zdrowia, bo któż może o tym wiedzieć lepiej niż ja, która jestem po amputacji piersi [...]”

(O.J., kobieta, lat 69, emerytowana nauczycielka).

---

¹⁰ Z. Marek, *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Kraków 2014, s. 49–54.

10. W jaki sposób studium Biblii wpływa na Pani/Pana stosunek do samego siebie?

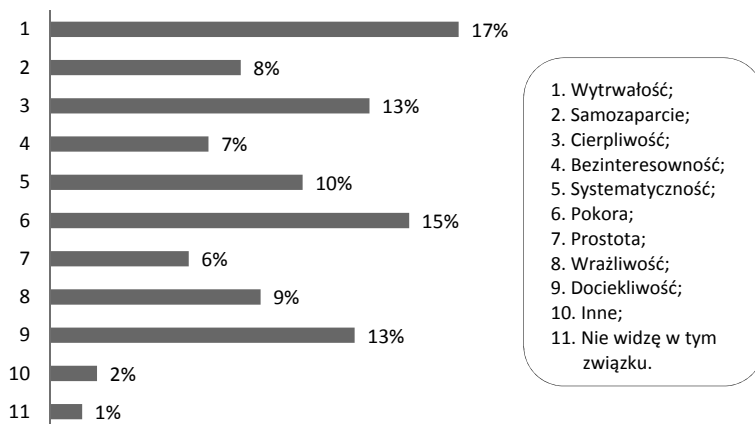

Wykres 1. Zmiana stosunku do samego siebie w wyniku uczestnictwa w KKB

Nowa jakość cech osobowościowych uzyskana poprzez głębsze zrozumienie treści biblijnych umożliwia nowy sposób rozwiązywania pojawiających się problemów:

„Temu, który mnie napadł, wybaczyłam, bo najważniejsza jest miłość do bliźniego, a on nie wiedział, co czynił... Gdybym się zachowała i myślała inaczej, jaki sens by miała moja wiara i Kurs Biblijny, w który włożyłam tyle wysiłku i serca? Czy

11. Jakie cechy osobowości rozwinęło u Pani/Pana studiowanie Biblii?

Wykres 2. Cechy osobowości rozwijane poprzez uczestnictwo w KKB

łatwo jest mi wybaczyć? Trudno. Ale przecież idea mojej religii opiera się na przebaczeniu. Chrystus przebaczył tym, którzy go ukrzyżowali, więc dlaczego ja nie miałabym przebaczyć dużo mniejszej sprawy?”

(kobieta na rencie inwalidzkiej, lat 55).

Respondenci wyraźnie dostrzegają pewnego rodzaju sprzężenie zwrotne zachodzące pomiędzy wyższym standardem ich cech osobistych a relacjami z innymi, w tym szczególnie z najbliższymi:

„Kurs Biblijny, który przeszedłem, przerabiałem z potrzeby serca i nie dał mi on żadnych uprawnień zawodowych, lecz przyniósł mi osobistą satysfakcję, którą trudno z czymkolwiek porównać. To nie tylko teoria. Mogłem doradzić mojej synowej w skomplikowanej sprawie życiowej, też osobie wierzącej. Dzięki temu uratowała twarz w bardzo niezręcznej sytuacji. Podobnie rzecz się miała, kiedy wnuk od córki narozrabiał i groził mu kurator dla nieletnich. Męska rozmowa o wartościach i tym, co ważne w życiu, wiele dała! Oczywiście, że nie mogłem się powoływać wprost na Biblię, ale miałem ją cały czas «z tyłu głowy». Coraz częściej pełnię funkcję «rodzinnego pogotowia ratunkowego» w doradzaniu w trudnych sytuacjach życiowych!”

(N.P., mężczyzna, lat 50, wykształcenie średnie techniczne).

„A Księga Rut to jedna z bardziej ulubionych ze Starego Testamentu. Wszystkie osoby w niej występujące są dla mnie wzorami. Nawet myślę, że powinna ona być obowiązkową lekturą dla teściowych i synowych, ale nie tylko”

(B.R., kobieta, lat 56, wykształcenie wyższe pedagogiczne).

Refleksja narratorów świadczy o tym, że korzystając z tekstów biblijnych i zaproponowanych im metod pracy z tymi tekstami, nabywają oni umiejętności odkrywania nowych wartości w pozornie znanych tekstach. Można tę umiejętność rozszerzyć na działanie w odniesieniu do wydarzeń, w których osoby studiujące Biblię uczestniczą, choć bezpośrednio tylko 4,7% respondentów uznało, że dzięki uczestnictwu w KKB rozumie konteksty współczesnych problemów. Sytuacja ta pokazuje wyraźnie, że treść Biblii nie stanowi zbioru gotowych rozstrzygnięć, lecz jest propozycją Boga, która domaga się indywidualnej, osobistej odpowiedzi. Obraz rzeczywistości przedstawiany przez uczestników KKB (choć może sprawiać wrażenie idyllicznego) nie jest ani naiwny, ani futurystyczny, lecz pełen nadziei, że przy odrobinie dobrej woli w świecie może zapanować miłość i poszanowanie najwyższych wartości. W kształtowanie takiego świata potrzebne jest zaangażowanie się człowieka wierzącego, który przyjmuje, że jego wiara ma charakter dynamiczny i podlega nieustannemu dojrzewaniu¹¹. Jedna z narratorek pisze:

„Praca z tekstami biblijnymi skłoniła mnie do rewizji własnego życia. Zrozumiałam, że odrobina dobrej woli wystarcza, by świat stawał się lepszy”

(M.M., kobieta, lat 53, wykształcenie wyższe, duże miasto).

W rozumieniu uczestników KKB refleksja nad własnym życiem i nad relacjami z Bogiem jest owocem posiadanej wiedzy religijnej. Uznają oni, że studiowanie Biblii wyposaża zarówno w treści dotyczące argumentowania wiary, jak i skłania do autorefleksji. Owocem tych osiągnięć stają się podejmowane działania na rzecz umacniania i rozwijania wiary. Jedną z takich czynności jest korzystanie z sakramentu pokuty i pojednania.

---

¹¹ Pisałam o tym szerzej w: A. Walulik, *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości...*

2. „Studiowanie Biblii skłoniło mnie do spowiedzi”

Skutki osobowościowe najbardziej odnieść można do emocjonalnego wymiaru uczenia się, co nie oznacza jednak pomijania wymiaru poznawczego i społecznego¹². Relacja ta jest wyjątkowo bliska problemom związanym z korzystaniem przez dorosłych z sakramentu pokuty i pojednania. Nawiązania do uczestnictwa w nim są w narracjach absolwentów nieliczne, ale ukazują nagłą potrzebę poszukiwania sposobów wspomaganie dorosłych w jego praktykowaniu. Jeden z narratorów wprost pisze: „Kiedyś nie bardzo byłem wierzący. Propagowałem pedagogikę Kairowa i Makarenki oraz marksizm-leninizm. Takie były czasy. KKB pomógł mi pójść do spowiedzi ku radości mojej żony, choć się z tym nie afiszowałem, ale żona, jak to kobieta, wszystko wie. Dziś myślę, a nawet jestem przekonany, że byłby większy pożytek w mojej pracy pedagogicznej, gdybym znał Biblię tak, jak teraz” (mężczyzna, lat 68, wykształcenie wyższe humanistyczne).

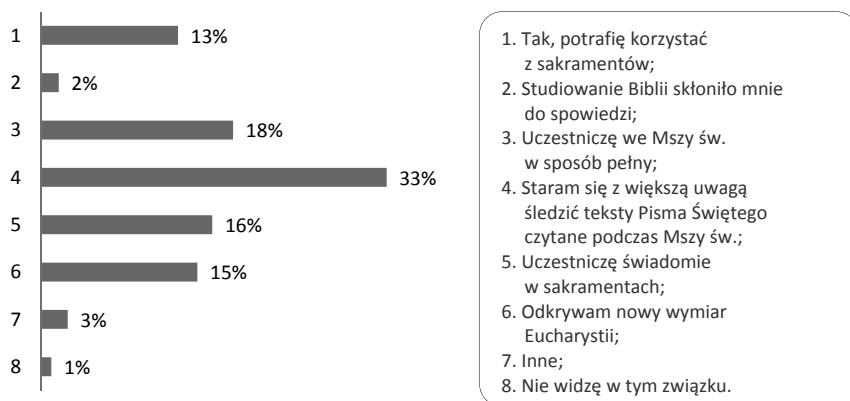
Popularne określenie „spowiedź” autor odnosi do jednego z aktów penitenta w sakramencie, który oprócz nazwy „sakrament pokuty i pojednania” (KKK 1440–1460) znany jest również jako sakrament nawrócenia¹³. Określenie to wydaje się szczególnie adekwatne do sytuacji opisanej przez autora narracji. Analizuje on zarówno konteksty życia i postawy z lat poprzedzających akt spowiedzi, jak również swoje aktualne do nich odniesienia. Chociaż trudno na tej podstawie określić „miarę nawrócenia”, niemniej widoczna jest zmiana odniesień do wyznawanych poglądów i radość z możliwości zrealizowanych pragnień i oczekiwań żony. Religijny charakter tych zmian wynika z precyzyjnego określenia ich źródła. To poznanie Boga będące skutkiem studiowania Biblii skłoniło mężczyznę do „spowiedzi”, a nie nowe okoliczności życia.

Odpowiadając na pytanie o związek pomiędzy podejmowanym studium Biblii i życiem sakramentalnym (zob. wykres 3), tylko (a może aż) 2% uczestników zadeklarowało wprost, że studiowanie Biblii skłoniło ich do spowiedzi.

¹² K. Illeris (2006), *Trzy wymiary uczenia się*, Wrocław, s. 24–25.

¹³ Zob. T. Dajczer, *Rozważania o wierze*, Częstochowa 2012, s. 74–78.

16. Czy widzi Pani/Pan jakiś związek pomiędzy studium Biblii i życiem sakramentalnym?

Wykres 3. Związek pomiędzy studiowaniem Biblii i życiem sakramentalnym

Rozważanie, czy 2% to „tylko, czy aż”, należy powiązać z innymi skutkami studiowania Biblii i życiowymi kontekstami. Upoważniają do tego korelacje wyliczone za pomocą współczynnika Q-Kendalla¹⁴. Na uwagę zasługują wysokie korelacje pomiędzy alternatywą: studiowanie Biblii skłoniło mnie do spowiedzi i alternatywami odnoszącymi się do relacji z Bogiem: mogę Boga kochać, jest mi bliski (0,94), odkrywam, że Bóg jest żywą osobą (0,83); alternatywą: wrażliwość (0,88) i poznawanie Biblii pozwala odnaleźć się w świecie (1), uznane za skutki w obszarze rozwoju osobowości; a także korelację z alternatywą wyrażającą nowe relacje z najbliższymi: studiowanie Biblii daje szansę wzajemnego poznania się (0,88). Korelacje wskazujące na korzystanie z wiedzy religijnej w rozwijaniu relacji z Bogiem, bliźnimi i sobą samym pokazują, że dorosły dzięki wiedzy religijnej kształtuje swoje zaangażowanie w życie sakramentalne. Potwierdzają to liczne korelacje o znaczącej wartości (–1) deklaracji odnoszącej się do sakramentu pokuty i pojednania z alternatywą: nie widzę w tym związku w pytaniach o dostrzeżone skutki duchowe.

Należy zauważyć, że wiedza religijna tylko wówczas może służyć pogłębianiu życia religijnego, jeżeli nastąpi interioryzacja poznawanych treści. Wtedy znajomość

¹⁴ Współczynnik Q-Kendalla umożliwia zastosowanie miar skojarzenia poprzez dychotomizację zmiennych początkowych. Zob. S. Młynarski, *Analiza danych rynkowych i marketingowych z wykorzystaniem programu STATISTICA*, Kraków 2003, s. 148–150.

prawd wiary i moralności chrześcijańskiej staje się prawdziwą mądrością i posiada zdolność interpretowania ludzkiego życia według Ewangelii. Wyrazem pogłębionego życia religijnego są różne formy modlitwy indywidualnej i wspólnotowej oraz udział w liturgii sakramentów. Doświadczenie w nich obecności i działania Boga wymaga jednak przyswojenia niezbędnej wiedzy na temat obrzędów, wykorzystywanych w nich symboli i treści tajemnicy, którą one przybliżają lub uobecniają. Dojrzała religijność nie polega bowiem na powtarzaniu stale tych samych formuł i pasywnym przyjmowaniu raz ustalonych i przepisanych praktyk, zwyczajów i tradycji religijnych. Należy także zauważyć, że sakrament pokuty i pojednania wpływa na rozpoznawanie norm życia moralnego i wynikających z nich zobowiązań. Umiejętność ta wymaga jednak posiadania konkretnej wiedzy, która uzdalnia dorosłego do rozumienia obowiązujących norm postępowania. Spełni ona jednak swoją rolę tylko wówczas, gdy będzie skutkiem poznania naturalnego i religijnego.

Przyjmowanie sakramentów z jednej strony zakłada wiarę, a z drugiej ją umacnia. Kościół wierzy, że w sakramentach działa sam Jezus Chrystus i dlatego są one zawsze skuteczne. Przy czym skuteczność ta jest warunkowana odpowiednią dyspozycją przyjmującego¹⁵. W edukacji religijnej, w tym także edukacji dorosłych, ważne jest pokazywanie, że sakramenty zostały ustanowione dla „podtrzymywania” życia chrześcijańskiego, że są one wyrazem miłości Boga, który „zdecydował, że nie pozostawi człowieka samemu sobie, z jego ułomnościami i obciążeniami wynikającymi z grzechu pierworodnego. Chrystus zdecydował, że będzie wspierał człowieka, jeśli tylko człowiek zechce skorzystać z takiego wsparcia”¹⁶. Związek ten ilustruje opowieść kobiety:

„Ogłoszenie o możliwości uczestniczenia w Korespondencyjnym Kursie Biblijnym znalazłam w «Gościu Niedzielnym». Uznałam to za dar od Boga. Było to w 1993 r. Miałam wtedy 43 lata. Kilka lat wcześniej popełniłam straszliwy grzech (aborcja). Niedługo potem rozpoczęła się gorąca dyskusja nad ustawą o aborcji, a ja uświadomiłam sobie całe okropieństwo mojego czynu. Przystąpiłam do Sakramentu Pokuty, a kiedy Bóg mi przebaczył, bardzo pragnęłam już nigdy od Niego się nie oddalać. Zaczęłam czytać książki religijne, czasopisma”

(M.T., kobieta, lat 57, wykształcenie zawodowe, miasto średniej wielkości).

¹⁵ Z. Marek (red.), *Taka jest wiara Kościoła. Katechizm dla dorosłych*, Kraków 2007, s. 87–100.

¹⁶ R. Czekalski, *Życie sakramentalne sensem egzystencji ludzkiej*, w: A. Hajduk, J. Mólka (red.), *Pedagogika wiary*, Kraków 2007, s. 275.

W strukturze przytoczonej narracji jako pierwsze wymienione zostało wydarzenie przystąpienia do sakramentu pokuty i pojednania. Dlatego można przypuszczać, że zainteresowanie problematyką religijną jest konsekwencją przyjętych sakramentów. Istnieje również wysokie prawdopodobieństwo, że podjęty przez kobietę wysiłek związany z uczestnictwem w KKB traktuje ona jako uzupełnienie sakramentalnej pokuty¹⁷. Przystąpienie do sakramentu pokuty i pojednania stanowi punkt zwrotny w życiu kobiety. Choć w narracji prawie „jednym tchem” opowiada o podjętych decyzjach poznawania Boga, to zdecydowanie wymiar sakramentalny poprzedza wymiar poznawczy. Używając języka teologicznego, można powiedzieć, że doświadczenie działania Boga, jego łaska w postaci przebaczenia przełożona została przez kobietę na motywację uczenia się i radykalnego zwiększenia własnej wiedzy religijnej. Przy czym należy zauważyć kilkuletni okres dzielący decyzję o przystąpieniu do sakramentu pokuty od aborcji. Mimo że kobieta nie wskazuje powodów odkładania decyzji spowiedzi, można przypuszczać, że jednym z nich jest niewłaściwy obraz Boga, czyli przypisywanie Bogu roli „policjanta” i towarzyszący temu przekonaniu lęk.

Uczestnicy KKB zmianę posiadanego obrazu Boga wskazują jako istotny skutek poznawania Biblii: „Wcześniej nie rozumiałam szczególnie Ksiąg Starego Testamentu. «Tamten» Bóg wydawał mi się bezlitosny. Dopiero uczestnictwo w Kursie połączone z moimi osobistymi w tym czasie przeżyciami pozwoliło mi innymi oczami spojrzeć na Bożą Miłość. Dojrzeć, że zawsze Bóg nas kocha, nigdy nie opuszcza, a spotykające nas doświadczenia mają swój sens i stanowią nieodłączną część Bożego planu, nawet jeśli my ze wszystkich sił staramy się wszystko «spaprać»” (kobieta, lat 55, inżynier rolnictwa).

„Odkrycie” kobiety ilustruje tezę, że tworzony przez człowieka obraz Boga podlega wielorakim przemianom, a decydujący wpływ na ich przebieg wywierają poszczególne etapy rozwoju człowieka oraz pojawiające się wewnętrzne i zewnętrzne bodźce natury religijnej. Zachodzące przemiany w obrazie Boga warunkowane są charakterem gromadzonych doświadczeń Boga, które

---

¹⁷ KKK wskazuje na tzw. akty penitenta: żal za grzechy, wyznanie grzechów (spowiedź) i zażalenie. W potocznym rozumieniu sakrament ten bywa utożsamiany jedynie ze spowiedzią i związaną z nią pokutą sakramentalną: „Pokuta, którą nakłada spowiednik, powinna uwzględniać sytuację osobistą penitenta i mieć na celu jego duchowe dobro. O ile to możliwe, powinna odpowiadać ciężarowi i naturze popełnionych grzechów. Może nią być modlitwa, jakaś ofiara, dzieło miłosierdzia, służba bliźniemu, dobrowolne wyrzeczenie, cierpienie, a zwłaszcza cierpliwa akceptacja krzyża, który musimy dźwigać. Tego rodzaju pokuty pomagają nam upodobnić się do Chrystusa, który raz na zawsze odpokutował za nasze grzechy; pozwalają nam stać się współdziedzicami Chrystusa Zmartwychwstałego, «skoro wspólnie z Nim cierpimy» (Rz 8,17)” (KKK 1460).

w początkowym etapie życia mają charakter doświadczeń heteronomicznych, a następnie, poczynając od okresu dorastania, stopniowo przemieniają się w autonomiczne doświadczenia Boga. Procesy osiągnięcia wiary dojrzałej wymagają owej autonomiczności. To ona umożliwi rozwój wiary w kierunku jej dojrzewania¹⁸.

S. Kuczkowski wyjaśnia, że posiadany obraz Boga pełni doniosłą rolę w całym życiu człowieka, a nie tylko w wymiarze religijnym. Uznaje on, że zarówno wierzący, jak i niewierzący według tego obrazu „interpretują rzeczywistość, myślą, mówią, kształtują własne postępowanie, nadzorują realizację ideałów życiowych”¹⁹. Jedną z kobiet odnosi tę zasadę do uczestnictwa w sakramencie pokuty i pojednania: „Moja siostra była bardzo wierząca, wybierała się wstąpić do klasztoru – Pan Bóg zdecydował inaczej. Tata był człowiekiem wierzącym, chodził na Msze święte, ale miał problemy ze spowiedzią. [...] Jak myśmy się z siostrą modliły o dobrą spowiedź dla taty” (M.M., kobieta, lat 62, duże miasto).

Cytowane wypowiedzi pokazują, że dorośli, doświadczając skutków studiowania Biblii, odkrywają potrzebę trwania w relacji z Bogiem i w konsekwencji nowe zadania wynikające z tej relacji lub doświadczą nowego widzenia zadań znanych i realizowanych od lat. Treści religijne pomagają mu osiągać dojrzałość ludzką i religijną i dzięki temu oceniać rzeczywistość zgodnie z głosem swego sumienia. Odniesienie skutków studiowania Biblii do wielu aspektów codzienności kieruje uwagę w stronę dość powszechnie przyjmowanego stwierdzenia, że człowiek jest istotą religijną (*homo religiosus*)²⁰, ale też zwraca uwagę, że ludzkie motywy działania mają również swe źródło w religii: Osoba Boga i Jego miłość do człowieka domaga się naśladowania i kierowania się w życiu miłością oraz pragnieniem dobra drugiej osoby²¹.

---

¹⁸ R. Murawski, *Dorastający*, w: *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy liceum i technikum* (Drogi Świadców Chrystusa. Klasa I, zeszyt I), Kraków 2002, s. 41–43.

¹⁹ S. Kuczkowski, *Psychologia religii*, Kraków 1991, s. 45.

²⁰ Zob. R. Darowski, *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, Kraków 2002, s. 130–133.

²¹ Zob. Z. Marek, *Podstawy i założenia katechetyki fundamentalnej*, Kraków 2007, s. 143.

Podsumowanie

Analiza doświadczeń absolwentów KKB wskazuje na potrzebę takiej oferty edukacyjnej i duszpasterskiej, która będzie integrować wspomniane wcześniej naturalne wymiary uczenia się (emocjonalny, poznawczy i społeczny), a także możliwości, jakie daje poznanie wiary. Wykorzystanie naturalnych wymiarów uczenia się w kształtowaniu dojrzałego uczestnictwa w sakramencie pokuty i pojednania stwarza szansę „odmitologizowania”, a poznanie wiary „odnaturalizowania” rzeczywistości sakramentalnej. Analiza kontekstów przytoczonych wypowiedzi upoważnia do przypuszczenia, że wiele problemów związanych z korzystaniem/niekorzystaniem z sakramentu pokuty i pojednania ma związek z ignorancją religijną, opieraniem swoich przekonań tylko na wiedzy zdobytej podczas przygotowania do pierwszego przystąpienia do spowiedzi lub negatywnych doświadczeniach innych osób. Są one konsekwencją myślenia raczej w kategoriach: co ja powiem i co na to usłyszę od spowiednika, niż na myśleniu, z kim się spotkam i czego doświadczę.

Edukacyjne wspomaganie dorosłego człowieka w pogłębianiu jego życia religijnego odnosi się do jego rozwoju indywidualnego jako osoby, ale także posiada wymiar eklezjalny. Rozwój wiary ma służyć tworzeniu „dorosłego Kościoła”²² dorosłych. Przytaczane przez uczestników KKB skutki studiowania Biblii w zakresie korzystania z sakramentu pokuty i pojednania wskazują na potrzebę edukacji dorosłych w tym zakresie opartej na źródłach poznania religijnego oraz konieczności wykorzystania doświadczeń „dorosłych uczniów” jako źródła wiedzy. Ten drugi aspekt dobitnie akcentuje współczesna dydaktyka uczenia się dorosłych. To obszar doświadczeń (nie tylko ich ilość, ale przede wszystkim jakość) w sposób szczególnie istotny różnicuje uczenie się dzieci i dorosłych.

Bibliografia

- Czekalski R., *Życie sakramentalne sensem egzystencji ludzkiej*, w: A. Hajduk, J. Mólka (red.), *Pedagogika wiary*, Kraków 2007.
- Darowski R., *Filozofia człowieka. Zarys problematyki. Antologia tekstów*, Kraków 2002.
- Malewski M., *Andragogika w perspektywie metodologicznej*, „Prace Pedagogiczne” [Wrocław] LXXXVI (1990).

---

²² J.E. Regan, *Toward an Adult Church: a Vision of Faith Formation*, Chicago 2002, s. 9.

- Marek Z., *Religia – pomoc czy zagrożenie dla edukacji?*, Kraków 2014.
- Marek Z. (red.), *Taka jest wiara Kościoła. Katechizm dla dorosłych*, Kraków 2007.
- Michalski J., *Znaczenie edukacji religijnej dla kształtowania tożsamości jednostki*, w: *Edukacja, moralność, sfera publiczna*, Lublin 2007.
- Murawski R., *Dorastający*, w: *Jestem świadkiem Chrystusa w Kościele. Podręcznik metodyczny do religii dla I klasy liceum i technikum (Drogi Świadków Chrystusa. Klasa I, zeszyt I)*, Kraków 2002.
- Regan J.E., *Toward an Adult Church: a Vision of Faith Formation*, Chicago 2002.
- Walulik A., *Edukacyjne wspomaganie dorosłych w refleksji nad życiem*, Kraków 2012.
- Walulik A., *Moderacyjne i synergiczne kształtowanie dorosłości. Propozycja typologii modeli znaczeń wiedzy religijnej na przykładzie Korespondencyjnego Kursu Biblijnego*, Kraków 2011.

EDUKACYJNE WSPOMAGANIE DOROSŁYCH W KORZYSTANIU Z SAKRAMENTU POKUTY I POJEDNANIA

Streszczenie

Coraz radykalniej postępujące zmiany w różnych dziedzinach życia zmuszają człowieka dorosłego do poszukiwania nowego sposobu obecności w różnych przestrzeniach codzienności. Próbę stworzenia warunków do życia naznaczonego nową jakością tworzy, przynajmniej w jakimś wymiarze, edukacja dorosłych. Dla dorosłych wierzących także edukacja religijna. Skutki tego rodzaju wspomaganie dorosłych w odnajdywaniu swojego miejsca w codzienności dotyczą również korzystania z sakramentu pokuty i pojednania. Z badań nad uczestnictwem w Korespondencyjnym Kursie Biblijnym wynika, że wiedza religijna służy dojrzewaniu dorosłego jako osoby oraz refleksji nad sobą, sensem życia, relacjami z innymi i z Bogiem. Pokazują, że dorosły rozwija się poprzez orientację na zadania i wartości, czego praktycznym wyrazem może być coraz bardziej dojrzałe korzystanie z sakramentu pokuty i pojednania. Dlatego respondenci wyrażają nagłą potrzebę poszukiwania nowych sposobów wspomaganie dorosłych w praktykowaniu tego sakramentu.

Słowa kluczowe: pokuta, pojednanie, edukacja religijna, studium Biblii, życie sakramentalne

EDUCATIONAL SUPPORT ADULTS IN THE USE OF THE SACRAMENT OF PENANCE AND RECONCILIATION

Summary

More and more radically progressive changes in different areas of life force an adult to search for a new way of presence in different areas of everyday life. Attempt to create the conditions for life marked by a new quality creates, at least in some dimension, adult education. Adult believers as religious education. The effects of this kind of support adults in finding their place in everyday life also apply to the use of the sacrament of penance and reconciliation. Research on participation in Bible Correspondence Course that religious knowledge is maturing as an adult person and reflect on them, the meaning of life, relationships with others and God. They show that adult develops through orientation on the job and the value of what may be the practical expression of the increasingly mature use of the sacrament of penance and reconciliation. Therefore, respondents expressed the urgent need to seek new ways of supporting adults in the practice of this sacrament.

Keywords: penance, reconciliation, religious education, Bible study, sacramental life

Translated by Mirosława Landowska